

Василь ГОРИНЬ (Львів)

ВІРА СЕРЦЯ ЙОГО НЕ ПОМЕРКНЕ

Він був сином сільського священика і став володарем у царстві духа. Він сам був священиком і став велетом у царстві культури. Він був самоуком, його відлучали від науки, переривали навчання, а вказав нові, світлі й вільні шляхи професорам і книжним ученим.

П'ять літ він томився в нужденних і глухих селах, далеко від людей “образованих”, а для волі Галичини зробив більше, ніж ціла армія професорів університету і вчителів духовної семінарії.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм. Він написав: “Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові. І смуток мій знидіє, а радість сліди его позмітає; а сумна північ буде ясним полуднем – і звеселишся, а око твоє заблищить зірничкою в бурній пітьмі життя твого – і огорнешся зоревою свитою тихоморя; і [полине] над тобою милість Божая, бо надія із серця твого не втікла, – бо хто, яко Бог!”¹

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість...

Отакій був і є для нас, українців, Маркіян Шашкевич.

Це Іван Франко у сторіччя Тараса Шевченка у віденському журналі “Ukrainische Rundschau” (1914, № 3/4) опублікував німецькою мовою статейку під заголовком “Widmung” (“Присвята”)², яку прикладаємо до Маркіяна Шашкевича. Адже між Шевченком і Шашкевичем завжди віднаходимо певні зв’язки, схожість долі, творчі перегуки, навіть ремінісценції. Згадаймо, як М. Шашкевич переписав із “Ластівки” до свого зошита баладу Т. Шевченка “Причинна”; очевидно, Кобзар запам’ятав із “Русалки Дністрової” пісню “Ой дуброво, дубровонько!” коли після повернення із заслання 1860 р. написав поезію “Ой дїброво – темний гаю!”. Діяння Шашкевича для Західної України як і чин Шевченка для всієї України, набували національного звучання, а їхні постаті прибирали культової, майже месіанської сутності.

Культ поетів розуміємо як особливий стан ставлення загалу до поетів, як комплекс певних ритуальних дій, що пов’язані з пошануванням, поклонінням, навіть обожнюванням їх. Талант, харизма, обдарованість, котрі усвідомлюються як такі, що надаються поетам з Божої ласки, робить їх духовними провідниками, і вони

¹ Шашкевич Маркіян. Твори. – Київ, 1973. – С. 118.

² Франко Іван. Зібрання творів. У 50-ти томах. – Київ, 1983. – Т. 39. – С. 225.

мають вирішальний вплив на поведінку і ментальність людей³. Кожна нація творить собі культових осіб, а українці славляться своєю здатністю підносити поетів до вершин провідників духа. Шевченко, Шашкевич, Франко, Леся Українка...

Так ми прийшли до славного ювілею – 200-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича. Так перед нами велично постає постать того, від змагань котрого пробилось наше літературне і культурне відродження, національне пробудження Галичини. Саме Шашкевич виконав послане Богом і Долею призначення докластися до самоусвідомлення народу, вияву його духовного єства, української сутності. Він виступив майже з пророчими закликами пробудження народу, його потребу стати і бути ним.

І судилося йому стати будителем того народу, провісником національного відродження, речником єдності українських земель, єднання України Наддніпрянської та Наддніпрянської. Указав галичанам дорогу, якою вони мають іти; проголосив ідеали, котрі треба сповідувати; зберіг мову, яку належить плекати, а не “чужую полубляти”; творив нову літературу, нестачі якої “прагнув зарадити”.

Так і сказав на допиті перед керівництвом Львівської духовної семінарії у справі видання в обхід місцевої цензури альманаху “Русалка Дністрова”: “Я випробовував свої сили руською мовою, оскільки це моя рідна мова, яка значно відрізнялася від мови церковної та великоросійської..., і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим самим зарадити нестачі руської літератури. В час написання статей моїм головним наміром було сприяти розвитку руської мови і літератури цією мовою настільки, наскільки вистачало моїх слабких сил”⁴.

Тому важливим є усвідомлювати ту роль, яку відігравав він для Галичини, для всієї України. В цьому нині й магічність постаті Шашкевича і навіть перегуки епох, що повертають нас до часів Маркіяна, “Руської Трійці”, “Русалки Дністрової”.

Іван Франко, назвавши альманах “явищем наскрізь революційним”, а “Передслів’є”, котрим Шашкевич розпочав “Русалку Дністрову”, першим маніфестом “нового народного напрямку літературного”, наголосив, що в думках М. Шашкевича “росли й ясніли далеко ширі замисли: витворити одноцільну полудневоруську мову і літературу і при їх допомозі воскресити цілу полудневоруську націю до нового життя духового і громадського”⁵. Водночас він так оцінив саму постать Маркіяна Шашкевича: “Шашкевич обік гарної людської мови, щирого та сердечного тону мав у своїх писаннях іще щось, чим мусив подобатися і чого не було у жадного з його товаришів. Він мав відвагу й дар висловити досить виразно, а бодай для тогочасних прибитих русинів досить зрозуміло все те, що їх боліло, чого вони бажали і чого надіялися”⁶.

Отой слабкий тілом, але сильний духом майбутній душпастир засвідчив, що є людиною глибоких переконань, сміливих учинків; він став ініціатором новітніх гуманітарних програм, виступив за зміну духовних пріоритетів, зрештою, закроювався на громадського діяча. “Русалці Дністровій” тут належала визначальна роль. Вона була синтезуючим виявом новаторських кроків “Руської Трійці” в різних

³ Див.: Кульчицький Олександр. Культ М. Шашкевича як психосоціальна проблема // Маркіян Шашкевич на Заході. – Вінніпег, 2007. – С. 287–288.

⁴ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – Київ, 1989. – С. 94.

⁵ Франко Іван. Зібрання творів. У 50-ти томах. – Київ, 1981. – Т. 29. – С. 43.

⁶ Там само, – 1986. – Т. 17. – С. 112.

ділянках національно-культурного життя українців Галичини. Одночасно альманах був віхою загальноукраїнського відродження – за духом, змістом, мовою. Своїми ідеями він відображав прагнення розз'єднаного кордонами народу до єдності духовної, культурної, державної.

Однак ректорат семінарії вбачав у особі авторів “Русалки” небезпечних екзальтованих фантазерів, що прагнули літературної слави, а місцеві власті – мали їх ледве чи не злочинців. Майже увесь наклад альманаху було конфісковано, автори зазнали поліцейських переслідувань, обшуків, покарань з боку ректорату духовної семінарії.

Після висвячення їх, за словами І. Франка, було розіпхано по “самих мізерних адміністраціях”. Не найкращі місця праці дісталися М. Шашкевичу: Гумніська, Нестаничі, Новосілки. Оті нужденні парафії, крайня нужда, важка груднева хвороба, що дедалі загострювалася, по суті, вирішили долю поета і душпастиря – помер у молодому віці, лише 32 роки йому було відведено. Був похований у Новосілках і про місце поховання забудуть. Забудуть про місце поховання, але не забудатимуть про поета М. Шашкевича, який розбудив любов до рідної мови, навчав люд усвідомити себе українцями.

Однак поетичному талантові поета-романтика розквітнути не судилося, його почини в рознобічних ділянках культури чекали наступних епох, нових поколінь свідомих робітників. Уже події “Весни народів” 1848 року розглядатимуться як здійснення ідей та прагнень М. Шашкевича. Його згадають, віддадуть належне, наголосять на ролі та місці в духовній історії Галичини (М. Устиянович). Згодом ім'я Шашкевича сприйматиметься як певна точка відліку – він стане символом епохи першої половини XIX ст. у суспільному і естетичному житті краю.

Відзначимо основні віхи творення постаті Шашкевича як знакової, особи першої в духовному поступі галицької дійсності. М. Шашкевич – ініціатор і нахненник видання альманаху “Русалка Дністрова”, автор першої в Галичині читанки для діточок, був одним із перших перекладачів українською мовою “Слова о полку Ігоревім”, як і перекладу святого письма рідною мовою. Якщо до сказаного додати, що Шашкевич 1836 р. у Соборі св. Юра виголосив проповідь народною мовою, чого досі тут не було чути (у те свято Покрови в інших храмах Львова прикладу Маркіяна послідували М. Устиянович і Ю. Величковський). А ще слід згадати. Перший в українській літературі прозовий твір М. Шашкевича романтичного характеру (“Олена”), перші сонети (“До ***”, “Сумрак вечерній”), поезії у прозі (“Псалми Русланові”). Відомі його лінгвістичні осяги, вагомі мовознавчі ініціативи, правописні настанови (“Азбука і abecadło”). Тематичне і жанрове багатство, здавалось би, невеликої літературної спадщини письменника також викликає зачудування.

Знову і знову переконуємося, що в багатьох громадсько-культурних та духовно-гуманітарних починаннях він був п е р ш и м .

Однак треба було багато років, щоб суспільство виробило своє належне ставлення до творчості Шашкевича, щоб галичани усвідомили, ким був Шашкевич для них. Тепер йому треба було віддавати належне. Почалося проведення літературно-мистецьких вечорів з нагоди річниць Маркіяна, урочистостей у честь виходу “Русалки Дністрової”. Твори поета стають відомими ширшому загалу громадськості.

І сталося. У 60-х роках віще слово Тараса Шевченка долинуло з Великої України в Галичину. Поезії Т. Шевченка, як і М. Шашкевича, стають хрестоматійними, включаються у читанки – вони поширюються серед усіх верств і станів галицької суспільності. Галичани повернулися до Шашкевича, і він повернувся до них своїми творами, ідеями, стремліннями. Суспільний розвиток пов'язувався з етнополітичними проблемами, він спрямовувався в загальноукраїнську течію. Утворюються товариства (“Просвіта” – 1868 р., Товариство ім. Шевченка – 1873 р.). Культурне освідомлення народу стає реальним чинником. Відтепер ушанування імені та пам'яті Т. Шевченка і М. Шашкевича перетворюються на проповідування національних ідей, що остаточно зумовило творення культу двох українських поетів, а відзначення ювілейних дат підсилювало велич цих постатей.

На початку 80-х років (власне, 7 липня на Івана Хрестителя) свідомі студенти (академіки) філософського факультету Львівського університету під керівництвом педагога Теофіла Грушкевича (згодом у Дрогобицькій гімназії він учив І. Франка, В. Стефаніка, Леся Мартовича) відшукують місце поховання Маркіяна Шашкевича в селі Новосілках у комірному гробівці (37 років минуло від дня смерті поета). У 1892 р. філія Кам'яно-Струмилової “Просвіти” підняла думку, щоб перепоховати тлінні останки М. Шашкевича в окремії могилі, натомість Головний виділ “Просвіти” ухвалив перепоховати Поета у стольному місті Галичини, приурочивши це дійство 50-річчю від дня смерті М. Шашкевича і 25-річчю від заснування “Просвіти”. Але чому так довго йшли галицькі українці до такої думки, до усвідомлення місця поета в культурній парадигмі епохи, місця душпастиря в духовному житті народу?

Очевидно треба було подолати аж 50 років! Треба було позбутися москвофільського баламутства, відкинути польсько-німецьке мовне відступництво, як і відмовитися від австро-руських орієнтацій та упевнено вибирати український напрям розвитку, щоб разом із наддніпрянцями ставати одним народом. Через довгі роки починів, змагань, непомільних кроків у національному поступі: праці культурно-просвітніх товариств, періодичних видань, нових літературно-мистецьких видань.

Настав час, коли суспільність, її інтелектуальні верхи, коли народ зрозумів, що потрібно віддати пошесті тому, хто вклав дорогоцінний скарб в душу нації, хоч простий люд, селяни, очевидячки, не знали і не читали його творів, але вони усвідомлювали, що Шашкевич писав мовою, якою говорили вони, записував пісні, котрі співали в галицьких селах, збирав легенди, що жевріли під низькими стріхами курних селянських хаток. Оці думи й думки, обрядові пісні (колядки, гагілки, ладкання), що увійшли до “Русалки Дністрової”. Пора та наступила. Були люди: інтелігенція, духовенство, свідомо молодь, були ініціатори й організатори перепоховання. Слід віддати належне і митрополитові Сильвестрові Сембратовичу, який згромадив процесію і провів похоронний обхід Львовом.

Сама містерія перепоховання М. Шашкевича йде від Т. Шевченка. Брати з Великої України ніби підказали своїм прикладом сам чин перепоховання. Оті славні мужі духа українського в Петербурзі (М. Костомаров, П. Куліш, П. Чубинський, В. Білозерський, брати М. і О. Лазаревські, Г. Честахівський), ті студенти київські (В. Антонович, П. Семиренко, П. Житецький, Т. Рильський, М. Чалий, М. Старицький, М. Лисенко, М. Драгоманов), що опікувалися домовиною Кобзаря

в Києві. Оце супроводження праху Шевченка, зупинки, дзвони по містах, відправи в церквах Глухова, Ніжина, на Подолі в Києві, в Успенському соборі Канева...⁷

Отож, 31 жовтня 1893 р. у 50-річчя від дня смерті відбувся чин перепоховання М. Шашкевича в Новосілках. На другий день – 1 листопада Львів віддавав останні почесті Поетові. Довгожданий день, коли Галичина заявила, що вона може бути об'єднана патріотичною ідеєю. Такого урочистого походу Львів досі не бачив. Більше десяти тисяч люду прямувало вулицями і площами міста від Підзамча до Личакова. Так, одні хоронили прах поета Шашкевича, який у своїй творчості на перший план висував простий народ з його мовою і піснею, який закладав підвалини нової літератури, і тому був милий поступовим русинам-українцям; другі ховали тлінні останки отця Маркіяна, котрий ще із семінарських років потрапив у неласку духовних властей. Та урочистість дійства, духовне піднесення об'єднували всіх без різниці станів і переконань. Назвемо імена тих, хто виголошував проповіді: оо. Д. Танячкевич, О. Дольницький, М. Цегельський, М. Мриц, а також промовців: О. Барвінський, О. Огоновський, Ю. Романчук, К. Устиянович.

...Останній земний шлях Маркіяна Шашкевича: Новосілки–Задвір'я–Підзамче–Личаків. Дорога до вічної оселі. Цей шлях Шашкевича до вічного спочинку прокладав народові дорогу до самопізнання і поступу, а поетові відкривав шлях до пам'яті майбутніх поколінь, до вічної слави. А віра серця його, що “твердо постановилась на любові”, була такою ж твердою і в його словах: “...Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце та й і віра руська!”⁸ Тому той апостольський дух, який проявляється в Шашкевичевих псалмах і проповідях, оця священнича ревність отця Маркіяна завжди будуть близькими нинішнім і майбутнім читачам, вони перегукуватимуться крізь віки, промовлятимуть провісницьки. Діалог із Шашкевичем продовжується, він триває із непідробленою інтенсивністю, незважаючи на “люту непогоду” – його “ні вітер не роздує, ні зима схолодить, ні далечінь переможе” (Із “Фрагментів”).

Перепоховання Маркіяна Шашкевича стало кульмінацією культу поета. Тоді-то на святковому концерті в Народному Домі сказав у своїй промові мистець Корнило Устиянович, син Миколи – побратима Маркіяна: “Не будь Маркіяна – не було б з нас нині Русинів” (замінімо тут одне останнє слово на “українців”, і все стане зрозумілим). Нині ж ми кажемо: “Ішли в день перепоховання галичани на Личаківське кладовище русинами, а поверталися з цвинтаря українцями”⁹.

Відтоді розпочався справжній культ Маркіяна Шашкевича – Будителя, Речника, Провісника національного відродження. По-друге. Був це рішучий крок, що його ступили пробуджені галицькі русини до своєї українськості, до ствердження основ нації. Патріотичні почуття в їхніх серцях ніщо не могло заслонити. Маркіян Шашкевич передав духовний провід іншому великому українцеві – Івану Франкові, якому вже належала друга половина XIX ст.

⁷ Див.: Тарахан-Бережа Зінаїда. Шлях до вічної оселі // Святиня: Науково-історичний літопис Тарасової Гори. – Київ, 2008. – С. 87–95.

⁸ Шашкевич Маркіян. Твори. – С. 118.

⁹ Див.: Горинь Василь. Перепоховання Маркіяна Шашкевича. – Львів, 2011. – Вид. 2. – 172 с.

Вияв усенародної пам'яті М. Шашкевича сягнув нових вершин культу наприкінці XIX – на початку XX ст. Найбільшого засягу набули святкування у століття від дня народження Поета. Тоді 29 жовтня 1911 р. було воздвигнуто і освячено пам'ятник – символічний хрест на Підлисецькій горі авторства Олександра Лушпинського. Відтоді Біла Гора в Підлиссі стала посестрою Чернечої Гори в Каневі, а сам пам'ятник – національно-релігійною святинею, величавим символом. І ці два монументи ніби перегукуються у просторі та віках.

Рівнобіжно 6–7 листопада т. р. ушанування 100-ліття Поета проходило у Львові. Всенародне свято на святоюрській площі, Богослуження в Архикафедральному соборі; завершив урочистості Митрополит Андрей Шептицький відслоненням пам'ятної таблиці: “Пам'яті Маркіяна Шашкевича – поета, подвижника, вісника відродження Австрійської Руси”. Згодом відбувся десятитисячний похід містом до Личаківського цвинтаря, пропам'ятна промова Митрополита Андрея Шептицького на могилі. Другого дня свято пройшло і в Духовній семінарії, де також було відкрито і освячено таблицю: “У сім храмі молився за відродження руського народу Маркіян Шашкевич”. Увечері у концерті пам'яті Маркіяна Шашкевича у великій залі філармонії брала участь славетна Соломія Крушельницька, а з промовою виступив громадський діяч Євген Олесницький.

Київська газета “Рада” відгукнулася редакційною статтею з нагоди 100-річчя від дня народження М. Шашкевича, відкриття пам'ятника в Підлиссі на Білій Горі, підкресливши всеукраїнську вагу даного чину, “те значення, яке мав Шашкевич не тільки для тіснішої своєї вітчизни, але й для всієї України”. Він, – писала газета, – обнімав своєю “братерською любов'ю всі краї, де лунає українське слово, де живе рідний народ”, він став символом українського єднання. “Маркіян Шашкевич – всеукраїнської ваги діяч і місце йому вже давно готове в нашому національному пантеоні, серед інших діячів такої ж всеукраїнської ваги”¹⁰.

Відтоді розпочалося паломництво на Білу Гору, відновилося воно і в наш час. Традиції, пов'язані з культом Шашкевича, набирали нових обрисів¹¹. Кожного року в першу неділю серпня тисячі людей з навколишніх міст і сіл піднімаються до Хреста-пам'ятника поблизу Підлисся. У день народження і кончини М. Шашкевича українці йдуть на могилу отця Маркіяна, стають ближче до поета Шашкевича. Його духа, слова і чину. У величі постаті, в голосі Будителя черпають упевненості в незнищенність нашої духовності, сили в поступовань, віри в день прийдешній.

¹⁰ Рада. – 1911. – № 233, 16 (29) жовтня.

¹¹ Див.: Горинь Василь. Відродження культу Маркіяна Шашкевича // Маркіян Шашкевич і Золочівщина. – Львів, 2011. – С. 116–134.